

БИЛИНИ З ЧАСІВ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО

Велетенська постать святого князя, Володимира Великого, жила довго в народній пам'яті під імям „красного сонечка”, бо з ним вязалася правда, добро і краса, що принесло нашому народові заведене ним християнство. Рука монахів записала у книжному літописі ту велику подію його епохального чину, а народ склав про великого князя цілий рій пісень з усіх переживань своєї держави під назвою „старовини”, що їх вчені XIX. ст. прозвали билинами, йдучи за висловом автора „Слова о полку Ігореві”. Ті б и л и н и — це поеми про подвиги й пригоди витязів-богатирів, що збираються на бенкетах коло стола князя Володимира Великого в Києві.

Билини ті повстали на основі подій в різних місцях держави в різних часах, але звязані з двором Володимира Святого, як основника славної держави, що в столиці його збиралися представники всіх земель: отже Київщини, Галича, Чернігова, Новгороду Великого та Ростова і Криму. Пісні ті складала воєнно-дружинні співаки, звані скорморохами. Вони виславляли своїм співом під час княжих бенкетів воєнні чини витязів-богатирів українського народу, що змагалися з ордами кочової Азії, обороняючи землю і християнство Володимирової держави. Оті пісні змальовують нам усі ступені передісторичного та історичного розвитку української держави. Той розвиток персоніфікував народ в поста-тях велетнів-богатирів, наділених чарівною силою і надприродними здібностями. Так головні ріки українських земель — це витязі-богатирі Дунай, Івановий син, царівна Дніпра та тихий Дон Іванович, прославлені в билинах. Билина про Святогора змальовує первісний стан людини, що живе як частина природи. Билини про Вольгу (Олега) Святославича та про Микулу Селяниновича зображують кочову добу історії, де людина жила зо скотарства й ловецтва, а описля перейшла до хліборобства, боготворючи „тягу” землі.

Тісний союз людини з землею дав почин державі, що за Володимира Великого стала на вершку могутності і витворила цілий ряд богатирів воєнної слави. З того часу співається в билинах про Ілля Муромця, або Мураленина, Добриню та Алешка Поповича, що ведуть невпинні бої з кочовиками, аж до бою над Калкою. За галицько-волинської держави повстають билини про князя Романа, про Михайла Потока, про Дюку Степановича, про Чурила Пленковича, що гостюють на бенкетах на дворі київського „красного сонечка” Володимира. Нові билини, про Михайлика семилітка та Золоті Ворота, про Калецьке бойовище та „як перевелись витязі-богатирі” на святій Русі-Україні походять із доби татарських нападів. Отак ті пісні, звані билинами, дають нам образ цілої нашої бувальщини за княжих часів до XIV. ст.

Всі вони збереглися на півночі, в Московщині, хоч змістом звязані з київською державою. Їх відкрили на початку XIX. ст., а видано їх вперше в числі 70 пісень із нотами в збірнику Кірші Данилова 1818. р. Описля записано ще з народніх уст 300 билин в Олонеччині, 40 в Архангельщині, 30 на Сибірі і 20 в інших мос-

ковських землях. Та ніяка з тих билин не повстала в Московщині, дарма, що там усі збереглися в народній пам'яті. — Московська наука окричала їх виключним добром московського народу. Звісний с л о в я н о ф і л П о г о д і н виявив у листі до Срезневського*) ось який погляд: „Малоросіяни — народ дуже співучий, чому ж не збереглись у них ніякі пісні про давні наші часи, коли ті пісні про Володимира та його витязів співають усюди, в Архангельську, Володимирі, Костромі та в Сибірі? З того висновок: „Не малоросіяни жили в Києві в часі Володимира, а великоросіяни, що рознесли та мошні пісні по всьому просторі Русскої Землі”.

Так поставлено руба питання: Чи велика епічна традиція стоїть в генетичному звязку з українською епікою княжої доби, чи ні? Чи нинішню билину перенесено на північ, чи вона розвинулась незалежно від неї? За погодінської теорією заявила більшість московських дослідників, одначе опоненти з Котляревським і Костомаровом на чолі протиставили їй дві основні тези: Билинний епос виявляє органічні звязки з усною словесністю української творчості. Той звязок не вигас в Україні з татарською добою, але перенісся на північ, та одночасно жив ще в Україні аж до 1640 рр. Драгоманів в листі до московського дослідника Міллера вибрав з билин сліди українських тем і доказував, що вони споріднені з темами обрядових пісень в один бік та з темами казковими й баладами в другий бік; Драгоманів видвигнув українську ідею богатирства й ілюстрував її оповіданням з Чернігівщини про богатиря та його коня. Цю ідею розвинув Петров, Потєбня, Дашкевич, а знаменитий романіст Весоловський доказав на переказі про Михайлика і Золоті Ворота, збереженням досі в Україні, не тільки тубільності теперішньої української людности в старім Києві, але висвітлив українське походження київського билинного епосу. Тему-переказ про Михайлика і Золоті Ворота поклав він в основу своїх студій над „полуднево-руськими билинами”²⁰). Тоді супротивники його полудневої теорії, як Халанський і В. Міллер намагалися безуспішно звязати ту тему з північними подіями.

Аналіза московської билинної традиції відкриває приглушені спомини подій, імен і ситуацій, що ніде інде, як тільки в Україні могли ввійти в епос, і там мусіла повстати його значніша частина. Отже так вяснено їх перехід у московські глухі околиці: Билини ці повстали в Києві, в Галичі, на Волині, в Новгороді Великому та в інших волостях Володимирової держави. Складали їх для втіхи князів і дружини співаки, звані скоморохами. Князі нагороджували їх та призначували їм навіть земельні посілости, як на це вказують назви сіл у Галичині: „Скоморохи”. Як через занепад моралі і татарський удар (зруйнування Києва 1240. р.) упала київська держава, то в галицько-волинським князівстві ще сотню років опісля жили всі княжі звичаї, жили й розвивалися лицарські пісні. Їх не забували й тоді, як ті землі дісталися під Литву і Польщу. Вони були звісні в XVI. ст. в цілій Україні, як це показують записки

*) „Записка о древномъ языкѣ рускомъ” в Извѣст. Академ. наукъ по-одѣл. русс. яз. V 1856 ст. 77.

²⁰) А. Н. Весоловскій: Южнорусскія билины СПб. 1881—1884.

польських діячів з тих часів: історика XVI. ст. Сарницького, німецького посла до Січі 1594 р. Еріха Лясоти, та оршанського Кміти Чернобильського*).

З кінцем XVI. ст. велика частина княжої і багатой верхівки нашої нації пережилася на захід, де прийняла латинсько-польську культуру, або утікала на північ, де творилося могутнє московське князівство, що загорнуло всі українські обласні князівства. Під Польщею творилася нова козацька верства, яка стала діяльним чинником історії України, бо козаки воювали з татарами далі і стали предметом нових пісень, т. зв. історичних дум, що славили героїв з козацької верстви, звисних і любих народів. Тоді скоморохи втратили своє значення. Проти них виступало духовенство з Іваном Вишенським на чолі, називаючи їх ігри і пісні „бісовськими”. Не маючи засобів до життя, вони творили ватаги, зложені з 60—70 людей, нападали на села і грабили майно селян та розбивали подорожніх. Проти їх нападів вислав цар Олексій Михайлович в половині XVII. ст. військи та розбив їх ватаги і загнав їх до малозаселених місцевостей Олонецької, Архангельської і Пермської губернії та на далекий Сибір.

Загнані там скоморохи змішалися з тамошньою селянською людністю і з покоління в покоління під імям сказителів співали давні билини про богатирів Володимира. В часі щоденних зайнять, або риболовства, чи плетення сітей, чи в часі ярмарків оті сказителі розвеселяли своїми піснями народ, що жив здалеку від нових подій серед лісів і снігів півночі. Вони співали їх простим наївом, зближеним до речитативу, з модуляцією голосу малювати витязів-богатирів в боях з ордою, змінюючи їх закраску відповідно до селянського світогляду. Таким чином збереглися пісні про київську державу в московських землях, які пропали в Україні за новими подіями.

В билинах виявляється сила і відвага молодого народу в обороні двох святощів: християнства і родинного життя. Отими билинами український народ проявив назверх світогляд, свою душу, де Христова віра ясніє разом зо святістю родинного життя як основа всього доброго на землі.

Всі ті пісні, звязані з імям Володимира, мають побутові риси української держави. На його дворі виступають з богатирами „підколінні” князі з його роду, що збираються в Києві з во-

* Історик з XVI. ст. Сарницький в своїм творі „Descriptio Poloniae” 1565 р. оповідає, що в київських печерах і скалах є гробниці покійників, яких населення називає богатирами.

Посол Еріх Лясота, що 1594 р. в імені цесаря Рудольфа II. вів переговори з козаками, описує Київ і згадує про гробницю билинного богатира Іллі Муровича, (ven dem man viele Fabeln spricht).

Оршанський староста Кміта Чернобильський в своїм листі з 1579. року, оповідаючи про свої тяжкі умовини служби на окраїнах, за які двір відплатив йому невдякою, каже: „Помсти, Боже, грѣхопадєніє государю, хто розумѣеть, бо прийдець чась, коли будеть надобіє Іллі Муравлєннє і Соловїя Будимровича, коли будеть службь наших потреба”. (Як бачимо, імя Муравлєннє перекручено в Московщині на Муромця). В. 1638. р. монах Кальнофойський говорить про гріб Іллі вже не в Софії, тільки в Лаврі, що підноситься над печерами. — Це доказ, що традиція билинного начальника богатирів жила в піснях в Україні ще в XVII. ст.

лосних земель. Вони творять заставу над Дніпром проти кочових орд, всі повдягані в залізну зброю, в шоломи, щити, кольчуги, стріляють стрілами з луків, уладжують лицарські ігри в прияві князя, красного сонечка, ходять із ним на лови. Билини згадують про землю половецьку, про мідь хазарську, про Тугарина, про бояр і дружину, про смердів, про татар, про монастирі, про паломників, про Софійський дзвін, а лицарі-богатирі носять наші улюблені імена, хоч перекручені, та звісні з літописів, або з мітів і казок, збережених в Україні.

(Докінчення буде).

Петро Ісаїв

НА СТЕЖКАХ КУЛЬТУРИ Й НАУКИ

З ПРИВОДУ 10-ЛІТТЯ БОГОСЛОВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ

Сьогодні наше громадянство, опоясане обручем різних криз, що все більше загісноється, і пригноблене цілою низкою дошкульних ударів, може менше цікавиться розвитком власної культури й науки та не все доцінює як слід ті ділянки. Ціла наша психіка здебільша наставлена тепер на політичні події, жадібно схоплює політичні вістки, ними хвилюється й живе, усуваючи на дальший плян своє зацікавлення культурними справами. Безперечно, політичні потягнення й ходи куди ефективніші, їх висліді безпосередні, відразу видні — діяння ж культурних здобутків — повільне, розложене на довгий час, їх наслідки помітні інколи аж по десятиках літ. А проте розвій культури народу, матеріальної і духової, не менш важний, як політичні зусилля, а проте культурні і цивілізаційні осяги бувають часто вирішні і в політичній історії. Намагання піднести свою культуру і зміцнити її експанзію на сусідні народи — це також політика, політика на дальшу мету, інколи куди триваліша й у висліді успішніша, як політика хвилі, змінна й хитка. Докази на це дає історія.

З лиця землі зникли тільки народи, що не мали відповідного рівня культури, а зіткнулися з народами культурнішими. Немає сьогодні кельтів як окремого народу не тому, що їх перемогли колись римляни; рідкі та малі римські залоги, часто відтяті комунікаційними труднощами від свого материка, не були б втримали такі великі простори в послуху для римського орла, якщо римська культура не була б поглинула кельтів, не втягнула їх у свою атмосферу і не дала їм духового росту.

Гуни, великий і сильний народ, не залишили по собі і сліду, дарма, що колись були пострахом і „бичем“ Європи, великою непереоможною мілітарною потугою. Зникли з лиця землі, бо були кочовиками, що ніколи ніякої більшої культури не творять. Те саме сталось з аварами, печенігами, торками, половцями, а частинно і татарами. Всі кочові народи, нездібні у своїй постійній мандрівці творити тривалішої культури, нарешті розпливались серед осілого населення і піддавались цілковито його культурним, а потім і полі-